

FØRSTE VERDENSKRIG OG MIDDELHAVSOMRÅDET

Nils Arne Sørensen & Uffe Østergård

Der findes næppe en fremstilling af første verdenskrigs historie uden Sarajevo. Mordet på Østrig-Ungarns tronfølgerpar i den bosniske hovedby satte en proces i gang, der godt fem uger senere førte til en europæisk storkrig. Når historikere behandler denne proces, glider Balkan imidlertid hurtigt i baggrunden. I analyserne af juli-krisen: det politisk-diplomatiske spil mellem mordet og krigsudbruddet er det udviklingen i og mellem magthaverne i de europæiske stormagter, som kommer i centrum, og når det drejer sig om selve krigen og krigsforløbet, rettes blikket normalt udelukkende mod skyttegravene ved vestfronten i Belgien og Frankrig. Hvis det rettes videre er det højest i form af et kortere udblik til øst – fronten mod Rusland.

Det har selvfølgelig sine gode grunde. Det var på de europæiske hovedfronter, at stormagterne koncentrerede deres kræfter, og det var her, at krigen fandt sin afgørelse i efteråret 1918. Alligevel er der rigtig mange grunde til at interessere sig for krigen i Middelhavsområdet. Selv om krigen måske blev afgjort på vestfronten, så fik krigen afgørende betydning for stort set alle landene omkring Middelhavet. Det gjaldt, mens krigen stod på. Krigshandlingerne var ekstremt blodige

i Serbien, ved den italiensk-østrigske front og under kampene mellem Entente-magterne og Osmannerriget på Gallipoli-halvøen, for at nævne de mest markante eksempler. Målt i procent er Serbien det land, der led de største militære tab i krigen, og landet led også meget store civile tab. Det samme gjaldt Osmannerriget, ikke mindst i form af folkedrabet på armenierne, som krigen blev anledningen til.

Efterhånden blev også hele Middelhavsområdet inddraget i krigen. Serbien fra allerførste færd; det samme gjaldt Frankrig og de franske besiddelser i Nordafrika. I efteråret 1914 sluttede Osmannerriget sig til Tyskland og Østrig-Ungarn; året efter valgte først Italien, så Bulgarien at gå ind i krigen. Grækenland blev reelt trukket ind i krigen samme år, selv om den officielle krigsindtræden først kom i 1917. Det neutrale Albanien blev besat, og af områderne, der omkranser Middelhavet var det faktisk kun Spanien, der fastholdt sin status som neutral gennem hele krigen.

Her har vi forklaringen på, at krigsmindesmærker i Italien angiver årstallene for den store krig som 1915-18. Men for italienske nationalister var den store krig nok så meget den 4. samlingskrig (eller *risorgimento*-krig). De håbede, at krigen ville føre til fuldbyrdelsen af den italienske samling, som i deres øjne kun var blevet påbegyndt med dannelsen af det italienske kongerige i 1861. Tilsvarende så balkanstaterne krigen i nationale perspektiver. Her ses krigen som en umiddelbar forlængelse eller ligefrem fortsættelse af løsrivelsen fra Osmannerriget og balkankrigene 1912-13. Nu skulle storserbiske, storbulgarske og storgræske drømme realiseres. På den anden side handlede det for Osmannerriget og for Østrig-Ungarn modsat om en overlevelseskamp. Det var præcis den forståelsesramme, der i sommeren 1914 fik den østrig-ungarske ledelse til at se attentatet i Sarajevo som en gylden lejlighed til at gøre op med et Serbien, hvor stærke politiske kræfter i årene op til 1914 højlydt havde talt for den storserbiske eller sydslaviske sag. Det var således en række konkurrerende og indbyrdes ofte uforenelige politiske projekter, der smeltede sammen i verdenskrigen omkring Middelhavet.

At disse projekter ikke alle kunne indfries var klart. Alligevel var forventningerne til freden store i begyndelsen af 1919. Det gjaldt også

Europa og Middelhavsområde o. 1910. Maghreb-området kom i løbet af 1800-tallet i stigende grad under fransk kontrol. Algeriet blev invaderet i 1830 og i 1848 gjort til en del af Frankrig, og den muslimske og jødiske befolkning fik fra 1856 status af franske undersåtter (men ikke borgere). Tunesien blev i 1881 fransk protektorat, og i de følgende år kom Marokko under voksende fransk pres; en proces der i 1912 endte med at landet blev fransk protektorat (Frankrig afgav dog samme år dele af protektoratet til Spanien). Libyen (Tripoli) var en del af Osmannerriget, indtil Italien erobrede det 1911-12. Egypten havde været britisk protektorat siden 1882. Kortet viser grænserne på Balkan efter de kristne stater Grækenland, Serbien, Rumænien og Bulgarien havde løst sig i løbet af 1800-tallet og Bosnien-Herzegovina var blevet indlemmet i Østrig-Ungarn i 1908, men altså før Balkan-krigene i 1912-13. Sammenlign med kortet over området efter krig, s. 239.

i Middelhavsregionen. Det skyldtes, at de allierede fra begyndelsen af 1918 med USA's præsident Woodrow Wilson i spidsen havde formuleret en række idealistiske mål for en kommende fred. Der skulle oprettes en international organisation, hvor verdens stater skulle samarbejde – ikke mindst for at sikre, at verdenskrigen blev "the war to end wars". Freden skulle være retfærdig, så også de besejrede kunne acceptere den uden at drømme om revanche og hævn. Og så skulle princippet om national selvbestemmelse i højsædet, når fremtidens politiske kort skulle tegnes ved fredsforhandlingerne.

Den amerikanske historiker Erez Manelahaar sammenfatter den forventningsfulde stemning i de første måneder af 1919 under overskriften "the Wilsonian moment". Her satte Wilsons tanker, især forestillingen om retten til national selvbestemmelse, selvstændighed på den politiske dagsorden, ikke blot i Europa, men også i Mellemøsten og Asien. Men der var netop kun tale om et wilsonsk øjeblik. I takt med at sejrherrenes fredsplaner blev konkrete under forhandlingerne i Paris, blev det klart, at de sejrende stormagters besyngelse af retten til national selvbestemmelse skulle forstås med store forbehold. Princippet gjaldt ikke for krigens europæiske tabere. Det måtte tysktalende tyrolere syd for Brenner og det bulgarsktalende flertal i Dobrogea sande – for at komme med to eksempler for den geografi, som bogen behandler. Det blev også klart, at selvbestemmelsesprincippet ifølge sejrherrene ikke skulle anvendes uden for Europa. Storbritannien og Frankrig delte på god imperialistisk vis Mellemøsten mellem sig og tegnede, hvad der skulle blive regionens grænsestreger uden smålige hensyn til lokalbefolkningen. Disse grænsestreger overlevede imperialismen i form af det politiske mellemøstkort, vi alle kender, men som i dag er kommet under voldsomt pres efter først krigen i Irak og siden borgerkrigen i Syrien. Lidt længere mod nord, i Anatolien, holdt sejrherrenes forestillinger kun kort, da de måtte bukke under for presset fra et tyrkisk oprør mod fredsbestemmelserne, som endte med dannelsen af en tyrkisk nationalstat i 1922.

Første verdenskrig må derfor forstås som en krig med forskellige og ofte dybe lokale rødder – og som en del af konflikter, der ofte var begyndt længe før skuddene i Sarajevo og fortsatte længe efter, at fredsaftalerne blev underskrevet i 1919. Derfor er krigen efter krigen blevet forstået på mange forskellige måder i de nationale grundfortællinger. Verdenskrigen blev efter krigen opløst i forskellige nationale og regionale fortællinger om krigen og dens mening, som vi stadig ikke er kommet ud over.

I denne bogs kapitler følger vi verdenskrigen omkring Middelhavet fra dens dybe rødder i Osmannerrigets krise og de mere kortsigtede omkring fransk-tyske konflikter om Marokko til Balkan-krigene og deres efterspil. Hovedvægten er lagt på krigen som den udspillede

sig set fra de forskellige deltagende magters perspektiv. Der er lagt vægt på de militærhistoriske perspektiver – bl.a. i et særskilt kapitel om den normalt oversete krig til søs – men krigens politiske historie står også i centrum, og det samme gør krigens konsekvenser – både i form af de store forandringer af det politiske middelhavskort i årene 1918-1922 og i form af de betydninger, som krigen blev tillagt og bliver tillagt efter den var slut på slagmarker og ved fredsforhandlinger. Sidst, men ikke mindst, undersøger vi også, hvordan krigen påvirkede det eneste middelhavsland, der ikke blot formelt, men også reelt forblev neutralt: Spanien.